

Грібов Михайло Леонідович –

доцент кафедри оперативно-пошукової роботи та документування факультету підготовки кадрів оперативної служби Київського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Розвідувальні заходи органів внутрішніх справ: сутність та питання застосування в боротьбі з організованою злочинністю

У статті визначається сутність та формулюється поняття розвідувальних заходів органів внутрішніх справ України; розкриваються питання застосування цих заходів у боротьбі з організованою злочинністю.

Ключові слова: розвідка, розвідувальні заходи, оперативно-розшукові заходи, організована злочинність, злочинні угруповання.

Проблеми ефективності протидії організованій злочинності, поліпшення якості роботи правоохоронних органів, спрямованої на своєчасне попередження, припинення, розкриття злочинів, що вчиняються злочинними угрупованнями, набувають дедалі більшої актуальності. Адже аналіз практичної діяльності правоохоронних органів свідчить про високу технічну оснащеність злочинних угруповань, наявність у них власної розвідки й контррозвідки, володіння ними новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам. Усе це ускладнює, а іноді й унеможлиблює виявлення ознак вчинюваних ними злочинів лише гласними методами. Тому на особливу увагу сьогодні заслуговують негласні методи роботи підрозділів органів внутрішніх справ, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності. Адже саме за допомогою цих методів здобувається оперативно-розшукова інформація, яка утаємничується злочинцями, ретельно охороняється від витоку і розповсюдження. Ця інформація може бути використана для вдалого планування і проведення подальших оперативно-розшукових заходів та слідчих дій, а відповідно ефективної організації протидії злочинності в цілому.

Комплексний аналіз норм сучасного законодавства України у сфері боротьби зі злочинністю та забезпечення національної безпеки, проектів законів України “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про кримінальну розвідку”, а також наукових праць, присвячених теоретичним та прикладним проблемам співвідношення оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, дає підстави для висновку про наявність низки теоретичних та прикладних проблем, що стосуються проведення органами внутрішніх справ негласних заходів розвідувального характеру.

Зокрема, це проблеми, пов’язані з питаннями можливості існування категорії “розвідувальні заходи органів внутрішніх справ”, визначення сутності й поняття цих заходів, а також їх застосування в боротьбі з організованою злочинністю.

Проблема можливості існування категорії “розвідувальні заходи органів внутрішніх справ” постає у зв’язку з розповсюдженням думки про те, що діяльність підрозділів МВС України взагалі не може містити розвідувальної складової, оскільки

Законом України “Про розвідувальні органи України” визначено, що розвідувальна діяльність – це “діяльність спеціальних органів державної влади, спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх загроз, сприяння формуванню і реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони”. Крім того, підрозділи МВС України зазначеним Законом не віднесено до розвідувальних органів.

Ми категорично не поділяємо наведеної точки зору. На нашу думку, в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ України був, є і завжди буде присутній розвідувальний компонент. Адже взагалі слово і термін розвідка має значення, відмінне від того, що наведено у Законі “Про розвідувальні органи України”. Основним змістом розвідки є здобування інформації. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови першим наводиться таке визначення: “Розвідка: дія за значенням слова розвідувати... Розвідувати: здобувати відомості про супротивника...; дізнаватися про кого-, що-небудь, розпитувати когось або спостерігати за кимсь, чимось” [1, с. 1043]. Як бачимо, визначення із Закону взагалі не відповідає терміну “розвідка”, оскільки не містить його основного змісту – здобування інформації. Якщо продовжувати цей аналіз, то можна побачити, що визначення розвідки, прийняте законодавцем, за своїм змістом може охопити і діяльність Президента України і Кабінету Міністрів України і профільних комітетів Верховної Ради України, митної служби тощо. Тобто, це визначення є занадто широким і орієнтуватися на нього при визначенні заходів по отриманню інформації оперативними підрозділами органів внутрішніх справ не варто.

Взагалі у сучасному законодавстві України мають місце суттєві проблеми із співвідношенням та розмежуванням оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності [2; 3]. Зауважимо, що у відповідних законах певні види діяльності розглядаються, як засоби здійснення державною окремих своїх функцій через відповідні органи. Так, функція забезпечення державної безпеки від зовнішніх загроз покладається на розвідувальні органи, що чітко визначені у Законі України “Про розвідувальні органи України”. Однак, коли мова йде про проведення окремих заходів, у основі яких лежить діяльність працівників оперативних підрозділів по отриманню соціальної інформації, то є всі підстави визначити ці заходи, як такі, що мають розвідувальний характер.

Заходи саме розвідувального характеру проводяться зазначеними підрозділами при впровадженні оперативного працівника у злочинну групу або організацію, при проведенні негласного зашифрованого оперативного опитування, під час негласного проникнення у житлові приміщення тощо. Дійсно, відповідно до законодавства, всі ці заходи проводяться в рамках оперативно-розшукової, а не розвідувальної діяльності. Однак це не змінює їх розвідувальної сутності.

Автори шеститомного видання “Оперативна діяльність і питання конспірації у роботі спецслужб” визначають розвідку як мистецтво придбання та примноження знань про те, що свідомо приховується. На їхню думку, уточнююче визначення “свідомо” необхідне, оскільки пізнанням до часу відомих предметів та явищ, що існують в природі, займається наука [4, с. 412].

Досліджуючи оперативно-розшукову діяльність органів внутрішніх справ, науковці постійно вживають термін “розвідка” та похідні від нього. Так, автори монографій “Використання психологічних знань в оперативно-розшуковій діяльності” [5] та “Оперативне розпізнавання” [6] у різних варіантах вживають його більше 30 разів (у кожній із зазначених праць). У працях С.І. Пічкурєнка, присвячених впровадженню оперативних працівників в організовані злочинні групи та організації, як у текстах, так і у назвах широко вживається термін “кримінальна розвідка”. Цей же термін вживається і у відповідних нормативних актах МВС України, а також використовується у результатах правотворчості органів державної

влади зарубіжних країн (Великобританії, Німеччини, США) та міжнародних організацій (Генеральний секретаріат Інтерполу) [7]. У Великобританії державна структура, яка негласно здійснює збір інформації, необхідної для боротьби із злочинністю, має назву “Національна кримінальна розвідувальна служба” [8]. В.П. Сапальов у своїй роботі “Отримання оперативно-розшукової інформації з використанням спеціальних технічних засобів підрозділами оперативної служби (теоретико-правові та організаційно-тактичні основи)” термін розвідка і похідні від нього використовує близько 50 разів [9]. У роботах І.Р. Шинкаренка, І.І. Шинкаренко та І.В. Тарасюк терміни “розвідка”, “розвідник” часто вживаються як синоніми понять “підрозділ кримінального пошуку”, “працівник підрозділу кримінального пошуку” [10; 11; 12]. І це не дивно, адже вивчення історії виникнення та розвитку підрозділів оперативної служби (раніше підрозділів розвідувально-пошукової діяльності, кримінального пошуку, сьомих відділів) свідчить, що їх діяльність традиційно вважалася розвідувальною, а самі вони вважалися апаратами розвідки. Власне така назва і закріплюється у нині чинній відомчій інструкції.

С.А. Жижком на розгляд Верховної Ради України вносився проект Закону України “Про кримінальну розвідку”, де визначено, що метою кримінальної розвідки є своєчасне запобігання, виявлення і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам України від організованої злочинності, поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу та політики шляхом використання системи розвідувальних, пошукових, інформаційно-аналітичних заходів, у т. ч. із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [13].

Врешті розвідувальні заходи і розвідувальна діяльність – це різні категорії. Виходячи із загальнонаукових засад діяльності, сформульованих у філософській, психологічній та правовій літературі, та критично оцінюючи точки зору щодо визначення її структурних елементів, вважаємо що структурними елементами змісту розвідувальної діяльності є мета, завдання, дії та суб’єкти, що утворюють їх як цілісну державну діяльнісну систему по отриманню інформації, необхідної для захисту національних інтересів України від зовнішніх загроз, сприянню формуванню і реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони. З огляду на положення законів України, що були згадані вище, органи внутрішніх справ не можуть бути суб’єктами цієї системи, вони мають іншу мету й інші завдання.

Розвідувальні заходи, з нашої точки зору, являють собою інструментальні засоби здійснення як розвідувальної, так і оперативно-розшукової діяльності відповідними органами. Тобто, органи внутрішніх справ в межах оперативно-розшукової діяльності можуть проводити розвідувальні заходи, що власне опосередковано закріплено у діючому законодавстві. Так, виходячи зі змісту статті 2 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, можна зробити висновок, що розвідувальні заходи є одним із різновидів оперативно-розшукових заходів. Однак у цьому Законі не формулюється поняття оперативно-розшукових заходів, на що вже неодноразово звертали увагу науковці. Така невизначеність унеможливорює юридичне розуміння і розвідувальних заходів органів внутрішніх справ. Сьогодні існує багато різноманітних точок зору з приводу теоретичного та нормативного формулювання оперативно-розшукових заходів. На нашу думку, оптимальним шляхом вирішення зазначеного питання є визначення оперативно-розшукових заходів як заходів, що проводяться з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами відповідно до прав, наданих їм Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність”, з подальшою їх диференціацією на ті, які можуть проводитись лише за умови заведення оперативно-розшукової справи (у тому числі ті, що виходячи зі змісту Конституції України, потребують дозволу суду) та ті, котрі можуть бути проведені без заведення такої справи. Зазначене визначення дає можливість зрозуміти правовий статус

розвідувальних заходів органів внутрішніх справ України, як складової оперативно-розшукових заходів. Однак воно не дає можливості зрозуміти їх сутність, а тому існує необхідність у проведенні подальшого теоретичного аналізу.

Здійснюючи цей аналіз, ми виходимо з того, що за допомогою розвідувальних заходів здобувається інформація, яка свідомо приховується. В оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ України шляхи отримання інформації, що свідомо приховується, поділяються на гласні та негласні. У зв'язку з цим звернемо увагу на те, що автори праці “Оперативна діяльність і питання конспірації у роботі спецслужб” наголошують, що однією з основних рис розвідки є саме таємний збір інформації [4, с. 359]. Ми погоджуємося з ними та вважаємо, що використання гласних шляхів отримання відомостей, що свідомо приховуються, полягає у проведенні відкритих інформаційно-пізнавальних заходів, які за своєю формою наближуються до слідчих дій і не можуть бути визнані розвідувальними. Таким чином, розвідувальні заходи в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ України носять виключно негласний характер. З цих причин не можна віднести до числа розвідувальних заходів скажімо відкрите опитування осіб та ознайомлення з документами, проведення перевірок фінансово-господарської діяльності, операції по захопленню злочинців, припиненню злочинів тощо.

Виходячи з викладеного та враховуючи лексичне значення й наведені вище визначення терміну “розвідка”, можна визначити розвідувальні заходи органів внутрішніх справ, як негласні заходи, що вживаються оперативними підрозділами органів внутрішніх справ в межах наданих їм законом прав, з метою отримання інформації, яка свідомо приховується об'єктами ОРД та може бути використана для припинення, попередження і розкриття злочинів. Зокрема, до таких заходів ми відносимо: негласне зашифроване опитування осіб; негласний огляд у приміщеннях, транспортних засобах, на земельних ділянках; проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничала з ним; зняття інформації з каналів зв'язку; негласний візуальний та слуховий контроль у приміщеннях; здійснення візуального спостереження в громадських місцях із застосуванням фото і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів; негласне співробітництво з особами, які мають доступ до потрібної конфіденційної інформації, контрольовану поставку та оперативну закупівлю товарів, предметів та речовин, заборонених для обігу.

З огляду на це ми не можемо погодитися з позицією авторів підручника “Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ”, які під розвідувальними заходами розуміють дії працівників оперативних підрозділів (або осіб, які співробітничали з ними), котрі проникли в злочинне угруповання з метою збирання інформації про структуру злочинної організації, викриття головних учасників злочинів (ватажків, організаторів, пособників та діючих корумпованих осіб), своєчасного попередження особливо небезпечних злочинів. [14, с. 14–17]. Таке визначення, на нашу думку, значно звужує зміст поняття розвідувальних заходів органів внутрішніх справ у цілому та їх спектр застосування у боротьбі з організованою злочинністю.

Розвідувальні заходи органів внутрішніх справ у боротьбі з організованою злочинністю не можуть бути зведені лише до здійснення оперативного впровадження (проникнення) в організовані злочинні групи та організації. Тим більше, що у зв'язку з високою законспірованістю організованих злочинних спільнот, використання впровадження у них не тільки негласних співробітників, а й негласних штатних оперативних працівників, у багатьох випадках не дає бажаного результату. В окремих випадках отримати оперативну інформацію, що викриває їх злочинну діяльність, можливо тільки за умови застосування інших розвідувальних заходів. Однак найоптимальнішим варіантом для викриття діяльності формувань

організованої злочинності є комплексне застосування всіх розвідувальних можливостей органів внутрішніх справ України. Зокрема, це одночасне залучення до оперативної розробки розвідувальних можливостей підрозділів оперативної служби (візуальне спостереження) та оперативно-технічних заходів (прослуховування телефонних розмов, визначення місцезнаходження мобільного терміналу, проведення негласного огляду та слухового контролю у приміщеннях).

Комплексне проведення цих заходів у поєднанні з діяльністю негласного працівника у злочинному середовищі дає змогу вчасно отримувати необхідну оперативно-розшукову інформацію, у тому числі й доказового характеру, вчасно і максимально ефективно проводити інші оперативно-розшукові заходи.

Підводячи підсумки, можемо зазначити наступне. Розвідувальна діяльність та оперативно-розшукова діяльність як самостійні державні діяльнісні системи мають різні мету та завдання, здійснюються різними суб'єктами. Водночас заходи розвідувального характеру є обов'язковим елементом оперативно-розшукової діяльності.

Основними ознаками розвідувальних заходів органів внутрішніх справ України є те, що вони: являють собою різновид оперативно-розшукових заходів та здійснюються на підставах та в порядку, передбачених Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність"; спрямовані на отримання інформації, що свідомо приховується об'єктами ОРД, необхідної для попередження, припинення та розкриття злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції МВС України; здійснюються виключно негласно.

Зміст поняття розвідувальних заходів органів внутрішніх справ України в боротьбі з організованою злочинністю не може бути обмежений лише оперативним впровадженням негласних працівників (штатних або позаштатних) у злочинні групи та організації. До таких заходів слід також відносити й інші негласні заходи, що мають на меті здобування відомостей, які свідомо приховуються злочинцями від витоку і розповсюдження.

Список використаних джерел

1. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Уклад і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.
2. *Погорецький М.А.* Про визначення співвідношення оперативно-розшукової, розвідувальної й контррозвідувальної діяльності та його методологічне значення / М.А. Погорецький // Державна безпека України: Наук. – практ. зб. НАН України і СБ України. – К., 2004. – № 1. – С. 40–45.
3. *Орлов Ю.Ю.* Співвідношення оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності / Ю.Ю. Орлов, В.В. Матвійчук // Науковий вісник КНУВС. – № 2. – ч. 2. – 2006. – С. 61–74.
4. *Ивахин А.Е.* Оперативная деятельность и вопросы конспирации в работе спецслужб (По материалам открытой печати и литературы) / А.Е. Ивахин, П.Я. Прыгунов. – Т. 4 – [2-е изд. стереотип.] – К.: КНТ, 2008. – 242 с.
5. *Використання психологічних знань в оперативно-розшуковій діяльності: Монографія* / [О.Ф. Долженков, Г.Є. Запорожцева, А.П. Кіцул, Е.В. Рижков]. – Одеса, НД РВВ ОІВС. – 2001. – 232 с.
6. *Оперативне розпізнавання: Монографія.* / [Некрасов В.А., Мацюк В.Я., Філіпенко Н.Є., Родинюк Л.В]., – К.: КНТ, 2007. – 216 с.
7. *Сервецький І.В.* Науково-практичний коментар Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" / І.В. Сервецький, В.А. Дашко. – [3-те вид., доп.] (за станом на 1 черв. 2006 р.) – К., 2006. – 400 с.
8. *Кондратьєв Я.Ю.* Національна кримінальна розвідувальна служба. Досвід роботи правоохоронних органів Великобританії: Лекція / МВС України. НАВСУ / Я.Ю. Кондратьєв, А.І. Плясецкий, П.Я. Кондратьєв. – К., 2000. – 30 с.

9. Сапальов В.П. Отримання оперативно-розшукової інформації з використанням спеціальних технічних засобів підрозділами оперативної служби (теоретико-правові та організаційно-тактичні основи): дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 “Оперативно-розшукова діяльність” / В.П. Сапальов. – Х., 2002. – 251 с.

10. Шинкаренко І.Р. Правові та організаційно-тактичні питання діяльності підрозділів кримінального пошуку органів внутрішніх справ (за матеріалами органів внутрішніх справ України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.00.06 “Оперативно-розшукова діяльність” / І.Р. Шинкаренко. – Х., 1997. – 20 с.

11. Шинкаренко І.І. Оперативна установка: теоретико-правові основи та організаційно-тактичні проблеми (за матеріалами кримінальної міліції МВС України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 “Оперативно-розшукова діяльність” / І.І. Шинкаренко. – Х., 2004. – 20 с.

12. Тарасюк І.В. Кримінальний пошук (історія, досвід, сучасний стан): дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 / І. В. Тарасюк. – К., 1999. – 211 с.

13. Проект Закону України “Про кримінальну розвідку” № 9187 від 02.03.2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=27067>.

14. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Заг. частина.: [підруч.] / під ред. Л.В. Бородича [Авт. кол.: Е.О. Дідоренко, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.П. Пилипчук, В.Л. Регульський]. – Луганськ: РВВ ЛІВС, 1999. – Т. 1. – 390 с.

В статье определяется сущность и формулируется понятие разведывательных мероприятий органов внутренних дел Украины; раскрываются вопросы их применения в борьбе с организованной преступностью.

The article is dedicated to the determination of the essence and formulation of the concept of the intelligence measures of the internal affairs bodies, the questions of their use in fight against organized crime are solved.

Стаття надійшла до редакції журналу 6 травня 2009 року.

© М.Л. Грібов, 2009